

Շնորհակալութեամբ ստացանք մեր Ճեմարանին համար դրկոշած՝ Մեծապատիւ Պր. Գրիգոր Խաչաթեանցի՝ Լազարեան ձեռնարանի ուսուցչին հետեւեալ կարևոր հրատարակութիւնն ի առաջ լեզուս :

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՊԵՊ

Ի ՀԱՅՈՑ ՊԱՏՄՈՒԹԵԱՆ Մ. ԻՐԻՆԱՍԻՈՑ

ՓՈՐՁ ՔՆԱԴԱՏՈՒԹԵԱՆ ԱՂԲԵՐԱՅ

Մասն Ա. — Հեռադպրութիւնք : Մասն Բ. — Աղբերք :

Տպ. ի Մոսկուա, 1896

Հեղինակին այս երկասիրութիւնս, ինչպէս նշանակեցիք առաջին լեզուաւ գրուած լինելով՝ անշուշտ փափագելի էր այդ լեզուին անծանօթ քանասիրաց, անոր հայերէն թարգմանութիւնը կարգաւ. սակայն մենք վերապահելով այդ շատ յիշան գրող թարգմանութիւնը նոյն իսկ հեղինակին, մեր ընթերցողաց լոկ ներքին պարտնախոսութեան վրայ գաղափար մի տալու համար՝ կը թարգմանենք միայն անոր յառաջաբանը, յարդոր պրակին թողով ներածութեան թարգմանութիւնն, որոյ թովանդախութեան ցանկն կը դնենք զկնի յառաջաբանին :

ՅԱՌԱՋԱԲԱՆ

Մովսիս Խորենացոյ « Պատմութիւն Հայոց » երկասիրութեան աղբերաց քննադատութեան նկատմամբ՝ տակաւին շատ բան կատարուած չէ : Մինչեւ ցարդ յերեւան ելած աշխատասիրութիւնը, որոց նպատակն եղած է՝ գրականութեանս այդ ամենահետաքննելի յիշատակարանը լուսարանել, սովորաբար կը վերաբերին անոր առանձին մասանց, ինչ ինչ հատուածոց և կամ մի քանի գլխոց. որով իրենց յառաջ բերած եզրակացութիւնը, որպիսի և իցեն, կարող են լոկ մասնական յատկութիւն ունենալ պատշաճելով այս ինչ տեղոյ կամ այն ինչ գլխոց : Արդ, յայտն մասին զխաւոր երկասիրութիւնն, որ է՝ Գարագաշեանի քննադատական պատ-

մաքիւն Հայոց, կարելի է թէ՛ ըստ պահանջման յատուկ առաջարկութեանն՝ պահ մի կանգ կ'առնու. զբաղելու Խորենացոյն աղբերաց ուսումնասիրութեամբ, ամենաշնչին բացառութեամբ, բայց հարեւանցի. իսկ Հայ պատմագրին կարեւորագոյն աղբերաց մին, այսինքն է՝ հայկական վէպը, հմուտ հեղինակն՝ հակառակ իւր քննադատական ունոյն՝ ամբողջովին իբրու ստույգ կ'ընդունի, առանց բնաւ հաւաստելու : Յայտ է, թէ այս կերպով մեր այս մեծ ամբողջին այս կամ այն մասունք՝ երկրորդաբար կ'ուսումնասիրուին. նոքա տարակուսի կ'ենթարկուին կը մերժուին՝ իբր յետնագոյն յաւելուածք, կեղակած (apocryphe) կը ցուցուին, և կը նշանակուին իբրու տարածամութիւն (anachronisme). սակայն Մովսիսի պատմական երկասիրութեան ամբողջական բովանդակութիւնն ընդհանուր եզրակացութեան մի շիւան գիր. հետեւաբար և « Պատմութեան Հայոց » արժանահաւատութեան և անոր գրութեան ժամանակին նկատմամբ յոգուած խնդիրք՝ տակաւին առանց լուծման կը մնան : Եւ սակայն, Հայ պատմական գրականութեան մէջ Խորենացոյն գրաւած եզրական դրից պատճառաւ, առանց այս էական խնդրաց որոշման, Հայոց Հին պատմութեան ուսումնասիրութեամբ պարապիլ մտածելու բան չէ :

Գրուածոյս հեղինակն իրեն նպատակ դրաւ ուսումնասիրել Մովսիսի « Պատմութիւնը » իւր ամբողջ բովանդակութեամբ. նա ջանաց հետեւել Մովսիսի քայլ առ քայլ, յայտնել իւրովանն անոր բուն աղբերքը, և մատնանիլ ընել Մովսիսի անոնց հետ ունեցած առնչութիւնը : Այս անապարհով ես կը համարեի թէ՛ կարելի դիտել ինի ամբողջապէս ընդգրկել, կամ լաւ եւս, ըմբռնել Հայ պատմագրին երկասիրութիւնը, որով և ընդհանուր և որոշիչ եզրակացութեանց գալ :

Գիւրութեան համար, իմ ուսումնասիրութեանս ենթարկած նիւթերը կարեւոր դատեցայ երկու զխաւոր խմբի վերաձեւելով՝ հաւաքել զանոնք այն կրկին Հիմնական տարեբաց շուրջը, զորս կը բովանդակէ « Պատմութիւնն Հայոց » . որ են, Վիպագրական և Պատմագրական. որով և ասոնց իւրա-

